

osobito u prvim tamizdatskim izdanjima, bili puni pogrešaka, njihov autorski rad nije bio ni materijalno ni simbolički dovoljno valoriziran, a u cijelom su procesu počesto potpuno gubili kontrolu nad svojim autorskim djelom – kako piše Olga Matich u svojem autoetnografski inspiriranom članku, *Škola za luđake* Saše Sokolova došla je u Ann Ardis iz Egipta (nepoznato je kako se ondje našla), i to bez prve stranice, na kojoj je pisalo autorovo ime i prezime. Tekstovi objavljeni u tamizdatu se, iz perspektive njihovih autora, doista mogu opisati metaforom nosa iz poznate Gogoljeve novele: književno djelo pisca otkida se od tijela svojega vlasnika i slobodno putuje, baš kao i nos Gogoljeva koleškog asesora Kavaleva. Andrej Sinjavskij, autor teksta "Što je socijalistički realizam" ("Čto takoe socialističeskij realizm") čija objava u francuskom ljevičarskom časopisu *Esprit* 1959. godine predstavlja, uz *Doktora Živaga*, donju kronološku granicu hladnoratovske ere tamizdata, upravo je tom metaforom slikovito opisivao fragmentaciju i ilegalno pu-

tovanje književnih tekstova koje potpisuje "njegovo alternativno književno tijelo" (33) poznatije pod pseudonimom Abram Terc. Također, objavljivanje književnog teksta je iz perspektive ruskih pisaca u Sovjetskome Savezu doživljavano kao neuspjeh i/ili sramota: Lidija Čukovskaja je objavljivanje Ahmatovine poeme *Requiem* u Münchenu 1963. godine popratila ambivalentnom izjavom: "Već je dovoljno sramotno za nas što je veliki *Requiem* objavljen na Zapadu prije nego kod kuće" (15).

Osim što svojim sadržajem i metodološkim pristupom (isprepletanje pomnog čitanja i autoetnografije) tematski broj može potaknuti daljnje analize ove očito potentne istraživačke teme, vrijedi istaknuti i iznimnu zanimljivost članaka (oni su poput "detektivskih minijatura" – s "dobrim" i "lošim" momcima te onima "između", kao i uzbudljivim zapletom) te njihovu iznimnu stilsku ujednačenost koja je posljedica "rudarskog", no često potpuno nevidljivog uredničkog rada.

Danijela Lugarić Vukas

111

PRIPOVIJEDANJE HRABROSTI

Natka Badurina, Una Bauer, Renata Jambrešić-Kirin i Jelena Marković, *Encountering Fear*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2020, 394 str.

Recentno znanstvenoistraživačko i publicističko zanimanje za spektar emocionalnih odnosa i mehanizama u domaćoj je sredini rezultiralo s nekoliko istraživačkih projekta-

ta, temata ljetnih škola, časopisa i zbornika radova. Tako je povijesti emocija posvećen *Historijski zbornik* iz 2015, dvije godine poslije temi straha posvećeni su Dani Marije Jurić Zagorke, nakon čega je objavljen zbornik *Plameni inkvizitori: feminizam i kultura straha*, emocijama u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi bavili su se polaznici 48. seminara Zagrebačke slavističke škole 2019, čiji su zbornik 2020. uredile Lana Molvarec i Tatjana Pišković. Prošle godine na Zadarskom sveučilištu pokrenut je istraživački projekt pod nazivom "Tijelo, identitet i emocije u hrvatskoj i

slavenskim književnostima 20. i 21. stoljeća", a na zagrebačkoj je Kroatistici upravo iz tiska izišao zbornik *Ljubav radi ljubavi* koji se bavi romantičnim ljubavnim kodovima u južnoslavenskim književnostima, a uredila ga je Ivana Brković. "Emocionalne intenzitete" je kao sublimno ili shizofrenično Drugo plitke i bezafektivne epohe postmodernizma ili kasnog kapitalizma, detektirao Frederic Jameson interpretirajući erupcije halucinogenih emocija, od euforije do straha i anksioznosti. Dodamo li tome recentna politička zbivanja koja su se nadovezala na pandemijskim mjerama uskovitlanu stabilnost svijeta, očito je da će emocije, naročito strah i popratni emotivni spektar ostati aktualnom temom i u znanosti i u javnom diskursu.

U okvir istraživanja pri projektu Hrvatske zaklade za znanost voditeljice Renate Jambrešić-Kirin ta je tema postavljena 2016. godine, sljedeće je godine organizirana međunarodna konferencija, a potom su objavljena dva zbornika znanstvenih radova: na hrvatskom *Naracije straha* (2019) i na engleskom jeziku *Encountering Fear* (2020), publikacije koje se dijelom sadržajno preklapaju. Naime, dio radova izloženih na konferenciji i objavljenih u hrvatskom zborniku preveden je i objavljen u zborniku na engleskom jeziku u kojemu je osim dijela ranije objavljenih članaka i osam novih tekstova koje potpisuju suradnici na projektu i kolege, kao i pozvani govornici na međunarodnoj konferenciji ISFNR-a pod imenom "Encountering Emotions in Folk Narrative and Folklife". Potičući širu raspravu i refleksiju o smjerovima "teorijskog, metodološkog, epistemološkog i terenskog istraživanja straha i njegovih izvedenica", u svom su se radu, kako ističu urednice, koristili "recentnim spoznajama folklorističkih, književnoteorijskih, kulturnoantropoloških, feminističkih, psihoanalitičkih i drugih

pristupa strahu", bilo da su rezultat proučavanja pisanih i usmenih naracija, folklorističkih, etnografskih ili sudskih zapis, osobnih svjedočanstava i "zajednica sjećanja" ili pak iskaza "paranoičnih skupina". U tom su se smislu bavili "pripovjednim strategijama i pripovijed(a)nim događajima (koje) strahovi oblikuju, potiču, usmjeravaju i rastaču u svakodnevnoj izravnoj komunikaciji, ali i u javnome diskursu, u medijima i na društvenim mrežama, u književnosti, vizualnim i izvedbenim umjetnostima i dr." Zanimao ih je međuodnos kodova pisane i usmene, medijske i mrežne "narativne kulture", pri čemu su imali u vidu artikulacije i svjesnost govornika obuzetih strahom, ali i odnos prema magijskom potencijalu jezika da govornika suoči sa strahom (tzv. ritualno istjerivanje straha), kao i terapijski potencijal priče u kontekstu prevladavanja traume.

Zbornik *Encountering Fear* uredile su Natka Badurina, Una Bauer, Renata Jambrešić-Kirin i Jelena Marković, a čine ga tri cjeline naslovljene: *Suočavanje s ranama i ozljedama* (*Encountering Injuries and Wounds*), *Kodiranje straha* (*The Coding of Fear*) i *Lokaliteti straha* (*Loci of Fear*). Prva je cjelina sastavljena od tekstova Jana Plampera, Natke Badurina, Renate Jambrešić-Kirin, Barbare Törnquist-Plewa i Jelene Marković, autora koji se bave ožiljcima koje je rat, kao neusporediv izvor straha, ostavio na pojedincima i zajednicama. Trauma kao psihosocijalna kategorija ovdje otvara teme njezina bilježenja, narativizacije i proradivanja, u skladu s teorijskim okvirima koje su u svojim tekstovima zacrtali C. Caruth, H. White i D. La Capra. U prvom članku ove cjeline, autora Jana Plampera strah se kontekstualizira kroz osobna i kolektivna sjećanja koje nalazi u podacima iz vojne psihologije s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Danas, nažalost, ponovno aktualizirani, strah i uznemirujući govor, povezani s oče-

kivanjem patnje i smrti u ratu, apostrofiraju se u sjećanjima sudionika Rusko-japanskog rata i revolucije iz 1905. koja autor povezuje sa *Sevastopoljskim pripovijetkama* Lava Tolstoja. Kolektivnim sjećanjem Talijana na egzodus iz Istre bavi se Natka Badurina proučavajući ga s jedne strane u okvirima kulture straha, a s druge u kontekstu ideološke rekontekstualizacije Drugog svjetskog rata do koje je došlo 1990-ih. U analizu je uključila historiografsku, antropološku i psihoanalitičku literaturu, kao i usmena tradicionalna kazivanja, legende i folklor te fantastične elemente povezane s antislavenskim rasizmom na istočnoj talijanskoj granici. Strah od nepoznatog i demonizacija Drugog koji se i u suvremenosti obnavljaju kao dio mitološkog pogona poticaj su tom i dijelu drugih pristupa u zborniku da se promisle artikulacija i pravilnost tog pogona, kao i mogućnost njegova zaustavljanja. Ljudske potrebe kao jedna strana novčica i strahovi sa svojim traumatskim učinkom kao njegova druga strana međusobno zrcale vlastitu kompleksnost, kao i, kako se vidi, mogućnost optimizacije i nadilaženja u zamislivom poretku.

Na tom je tragu i poticajan tekst Renate Jambrešić-Kirin koja daje glas i artikulaciju alternativnim sjećanjima na Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji postavljajući ih u suvremeni socijalni, politički i medijski kontekst. Barbara Törnquist-Plewa u članku pod naslovom *Strah i kulturalna trauma* bavi se strategijama suočavanja s Holokaustom u suvremenoj Poljskoj. Tri knjige suvremenih autora iz nultih godina propituju sliku Poljaka kao isključivo nevinih žrtava njemačkog nacizma u Drugom svjetskom ratu smještajući nacionalnu perspektivu u kontekst europskog sjećanja na Holokaust. Pomakom od narativizacije traume i proživljenog straha do šutnje kao načina zadržavanja u predjezičnom ili neizgovorljivom

iskustvu bavi se Jelena Marković. Šutnja, odnosno odsutnost verbalizacije dijela ili cjeline priče, kako pokazuje, u različitim situacijama ostaje dijelom, a ponekad i dominantnim oblikom pripovijedanja traume, straha i anksioznosti. U zborniku u cjelini, kako urednice ističu, važan je povratak fizičkom i konkretnom u ovoj temi, pri čemu je tekst o šutnji povezan i s razmatranjem trajnosti sjećanja i traume u zajednici i u osobnom iskustvu, s uključivanjem povijesti emocija te s proučavanjem strategija kolektivnog sjećanja.

Drugu cjelinu, naslovljenu *Kodiranje straha* čini pet autorskih članaka u kojima se autorice bave različitim načinima formalnog, žanrovskog, sintaktičkog i leksičkog uobličavanja naracija o strahu. Evelina Rudan, Nada Kujundžić, Nataša Polgar, Una Bauer i Suzana Marjanić proučavaju različite aspekte istinitosti i fikcionalnosti tih uobličavanja te načine njihove izvedbe u usmenom stvaralaštvu, suvremenoj umjetnosti i postdramskom teatru, ali i u razumijevanju ženske biologije i majčinstva. Razumijevanje i uobličavanje straha mogu se pratiti u različitim usmenim žanrovima poput bajki, legendi o svecima i mitoloških, demonoloških predaja, kako se vidi kod Kujundžić i Rudan. U postdramskom teatru, kojim se bavi Una Bauer, uobličavanje straha postaje autorefleksivno, metateatarsko – npr. u odnosu na žanr tragedije, pa se istovremeno na scenu postavljaju strah, vlastita praksa i jezik kojim se oblikuju. Uključivost postdramskog pisma nadovezuje se i na nekonvencionalnost u dekodiranju osobnog i kolektivnog straha, o čemu, upućujući na specifične primjere razumijevanja rodničkih kodova u radovima Vlaste Delimar, Sanje Iveković i Martine Križanić, piše Suzana Marjanić. O žanrovskim konvencijama u odnosu na racionalizam psihijatrijskog diskursa i iracionalno kao predmet, odnosno

temu i okvir u kojem se ono razvija piše Nataša Polgar.

Treća cjelina zbornika posvećena je lokalitetima straha, a predstavljaju je tri članka: Ülo Valk piše o ukletoj estonskoj bolnici u Tartuu (sadašnjoj zgradi Filozofskog fakulteta), Ana Perinić Lewis i Petra Rajić Šikanjić o starim, zaboravljenim grobljima danas okruženim stambenim zgradama, a Luka Šešo o javnim manifestacijama koje oponašaju susrete s izvanzemaljskim. Drugim kako bi inscenirale zabavnu, kontroliranu proizvodnju jeze. Ti primjeri pokazuju diferentnu, ali usporedivu potrebu pojedinaca i skupina da izlaganjem strahu u zaštićenim i kontroliranim uvjetima ovladaju njegovim razornim učincima u svakodnevnim i zamislivim situacijama te da, na tragu folklorističkih, kulturoloških i drugih humanističkih pristupa, pokažu gradbenu snagu ne samo straha nego i drugih emocija koje su izgradile "afektivne zajednice" te

utjecale na oblikovanje vjerovanja, sustava, ponašanja i normi. Pripovijedanje o strahu, kako pokazuju oba objavljena zbornika, istovremeno može olakšati razrješenja paralizirajućih emocija te "postati izvor hrabrosti, otpora i smionosti" kao i "pokretač reformatorskih pokreta i revolucionarnih promjena". Tome nedvosmisleno doprinosi dio priloga u zborniku koji je u cjelini podupire interdisciplinarno proučavanje teme. Artikulirajući i interpretirajući pripovijedanje i šutnju kojima se akteri u različitim razdobljima i žanrovima suočavaju s često razornim emocijama, autorice i autori zbornika nude različite odgovore i perspektive. Među njima se antropološkoj zadanosti pridružuju umjetnički i drugi načini suočavanja sa strahom i savladavanja traume kojima ukazuju na njihove izvore, načine (zlo)upotrebe, ali i prevencije i nadilaženja u zabilježenim i zamislivim situacijama.

Marina Protrka Štimec

114

DOSTOEVSKIJ OČIMA FILOZOFSKOG

Jasmina Vojvodić (ur.), *Dvjesto godina Dostoevskog*, Zagreb: Disput, 2021, 395 str.

Dvjestota godišnjica rođenja Fedora Mihajloviča Dostoevskog u *Umjetnosti riječi* već je dobila svoju tekstnu posvetu, i to u obliku intervjuja "Dvjesto godina Dostoevskog" s poznatim ruskim filologom i kulturologom Mihailom Naumovičem Ėpštejnom (br. 1–2, 2021) te zapisa virtualno održanog okruglog stola "Dostoevsky in the Twenty-First Century" (br. 3–4, 2021) na

kojem su sudjelovali vrhunski stručnjaci za Dostoevskog iz različitih dijelova svijeta. Želja je ovog teksta nastaviti slavljenički ton posljednjih brojeva časopisa prikazom zbornika *Dvjesto godina Dostoevskog*, koji je s istom obljetničkom namjerom objavljen u listopadu prošle godine pod uredništvom Jasmine Vojvodić u biblioteci Četvrti zid nakladničke kuće Disput. Promocija zbornika održana je u studenom, mjesecu Dostoevskijeva rođenja, a rođendanski mjesec na Filozofskom fakultetu obilježen je i okruglim stolom "Dostoevskij u očima drugih" te interaktivnom izložbom "Dostoevskij na Filozofskom" u organizaciji Katedre za rusku književnost Odsjeka za istočnoslavenske jezike i književnosti,